

УДК 764/9-25+46/78/

DOI: 10.31471/2304-7402-2019-2(54)-305-310

**МУЗИЧНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДРАМАТУРГІЧНОГО МИСЛЕННЯ
ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ****Г. В. Олексюк**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра сценічного мистецтва і хореографії Навчально-наукового
інституту мистецтв; 76000, м. Івано-Франківськ,
вул. акад. Сахарова, 34-а; тел. +380 (342) 59-61-36*

Досліджено функціональність музичних елементів у структурі драматичних творів О. Олеся. На прикладі драматичних етюдів автора «Тихого вечора» та «Злотна нитка» доведено, що музичність є невід'ємним складником художнього (драматичного) мислення письменника, а цілий ряд музичних елементів сприяють поглибленій характеристиці образів героїв, розгортанню сюжету і розвитку конфлікту.

Ключові слова: музичність, драматична дія, діалогічність, сюжет, характер, О. Олень, драматичні етюди.

Драматичні твори О. Олеся, вибудовані за законами символістської драми, становлять собою органічне поєднання словесного і музичного та образотворчого мистецтва. Це й не випадково, адже символізм як тип модернізму передбачав використання авторами таких засобів образотворення, що посутньо вирізнялися б од традиційних приписів драмопису. Відтак не випадково дослідники творчості О. Олеся (поезія це чи драматургія) відзначали синтезованість його модерного світосприймання та художнього відтворення. Як справедливо зауважує Олександр Рисак, «лише настроївшись на тональність Олесєвого світосприймання, можна глибоко збагнути його ідейно-образний світ – такий неповторно-чарівний, ніжно-мелодійний, романтично окрилений, з поривами в голубу далечінь», «такий музично-імпресіоністичний, з відповідними тонами й напівтонами звучання та споглядання» [1, с. 360].

Про використання музики та музичних елементів у загальній структурі драматичних етюдів О. Олеся зчаста згадується у працях дослідників його творчості (приміром, Мікулаша Неверли, Людмили Дем'янівської, Ростислава Радишевського, Степана Хороба, Оксани Олійник та ін.). І все ж, як нам видається, ще не достатньо з'ясовано функціональність музичних елементів у драматичних творах письменника, їх роль в увиразненні його ідейно-естетичної свідомості, зрештою, у збагаченні поетики його модерністських п'єс. Відтак задекларована проблема є надзвичайно актуальною і лежить у площині не лише дослі-

джень про творчість О. Олеся, а й про модернізм українського письменства кінця XIX – початку XX століття.

Так, у драматичному етюді О. Олеся «Тихого вечора» музичні елементи тісно взаємозв'язані з різними компонентами драматичної дії, діалогічного й монологічного мовлення, врешті, з психологічним нюансуванням внутрішнього світу дійових осіб. Це – заручені Він і Вона. До речі, дію цього твору письменник свідомо переносить у надвечір'я, коли «звуки музики дня поволі спадають», а «сонце погасає». О. Олесь будує свою драму таким чином, аби максимально зберегти обрамлену мелодією форму діалогу, який закінчується із завершенням наскрізної дії драматичного твору. І музика з її чарівними мелодійними відступами, і візуальне зображення «тихого надвечір'я» не відволікають читача на жодні додаткові ефекти. Із завершенням розгортання сюжету наприкінці п'єси посилюється її звукове оформлення: враз доносяться звуки флейти. Музика у цьому епізоді є тематичним продовженням і завершенням діалогу. На переконання Наталії Малютіної, «якби діалог не відбувся «в особах» – драматичний етюд цілком можна було б назвати поемою» [2, с. 286].

Важливо, що діалог та супровідні до нього мелодії О. Олесь вибудовує у формі двох паралельних рівнів. Один з них звернений до теперішнього, інший заглиблюється в минуле й звернений як до співрозмовника, так і до власного «я» персонажа. Та частина, яка звернена до власного «я» (спогад) більше впливає на сутнісну основу твору, ніж та, яка звернена до співрозмовника і відображає лише поверховий план, результат прихованих переживань. Тому звукова мелодія флейти у цій частині більш приглушена, аніж у першій частині з її радісно-піднесеним звучанням. Діалог розгортається тихо і, може, навіть дещо монотонно. Персонажі етюду «Тихого вечора» уже віджили, відпалали своїм першим жагучим коханням (музика тут звучить притишено, поволі спадаючи), відболіли нездійсненими мріями й стрілися на життєвому шляху холодні спустошені (уривчаста й віддалена мелодія). Теперішнє їхнє щастя здається їм безтілесним, таке воно хистке й неймовірне: Воно само прийшло / Ми навіть не страждали [3, с. 93].

Тому це щастя видається примарним, ілюзією, і душа все дужче тягнеться до минулого, до спогаду (тут музична гама надії оприявлюється з особливою силою). Мимоволі персонажі наштовхуються на аналогії зі свого минулого. Поволі розкривають один перед одним свою вистраждалу душу. Виявляється, що в минулому кожен з них переживав палкі почуття, кохання, яке було трагедією й щастям, кожен з них відчував себе гармонійною істотою: Прекрасно в ті хвилини, / Коли стаєш царем землі і неба / І не скоряєшся нікому - / Навіть смерті [4, с. 96-97]. Тепер кожен з них відчуває, що вони зовсім різні й чужі одне одному люди, з якоїсь примхи долі змушені бути разом, спогадами своїми ятрити одне одному душу, не в змозі ніколи зблизитися. Минуле вічно буде стояти

між ними сумним докором, як ллється сумна мелодія відчуження. Адже кожен з них має свій власний світ, свій кінець й початок. Вся трагедія полягає в тому, що вони хочуть зблизитися, позбутися тягаря власного минулого, щоб бути вільними в новому коханні, опинитися там, «де вся земля прекрасна здається казкою і сном» [5, с. 99], де «музики течія чаруватиме душу знову і знову» [6, с. 100], і в найінтимніші хвилини спогад, як ті музичні акорди, знову закрадається в душу – тяжкий і болючий для Нього й радісно-печальний для Неї. Минуле нарешті перестає бути лише згадкою, воно матеріалізується в скупі, скорботну надію: «доносяться звуки флейти». Власне музикою О. Олесь передає нескінченне повторення давно забутого в теперішньому й майбутньому, як безконечне повторення ритмів музики.

Як переконуємося, у драматичному етюді «Тихого вечора» важливим змістовим елементом є музичне оформлення дій, картин, ситуацій, мізансцен, врешті-решт, – характерів дійових осіб. Музика стає чинним елементом внутрішньої дії, персонажі зчаста прислухаються до мелодії флейти, до своїх почуттів, і життя не застигає на одному місці. Тому твір завершують звуки флейти і традиційні три крапки. Вказівка на те, що трагедія людської душі безкінечна.

З обсягу філософських європейських ідей кінця XIX століття значного резонансу в культурі набули погляди німецьких романтиків-ідеалістів (неоромантизм). Ці ідеї викликали тягу до містицизму, до індивідуального самозаглиблення з нахилом до абстракцій, ілюзорності. Мистецтво з новою силою відчуло свої унікальні можливості в осягненні таємниць душевного та духовного життя людини. Центр трагізму опинився саме у буденному житті людини, безкінечно самотної, замкненої в собі самотності. Самотність ця приречена шукати свого вислову в метафоричності, в мелодиці почуттів, в переливах настроєвих станів. Самотність, яка вслухається в себе і, з себе ж, творить музику свого унікального життя. В драматургії символістська п'єса стає низкою коротких лірично наповнених картинок, музикально-ліричних етюдів ізольованих від зовнішніх подій і обмежень. Водночас її абстраговані образи-символи помітно розмивали класичний тип характеру і конфлікту. За реальними антуражем і вчинками нав'язується інший, містифікований глузд, для чого й організована техніка символістської драми з її музикальними звуками, відлуннями, ритмічними, поетичними діалогами, інтимним ліризмом.

О. Олесь у своїй драматургії, як ніхто із його попередників та послідовників, творчо культивував лірико-міфологічну лінію у розвитку українського символізму. Його драми постають як символи суспільних стосунків, які авторові видаються безрадісними і викликають безнадію і песимізм щодо будучини свого народу. У пошуках виходу з цього зачарованого кола байдужості й апатії він покладається на дух народного генія – особистості, яка в своїй творчості синтезує всі здобутки національної

культури і втілює їх у вічні форми мистецтва. Лише у мистецтві і через мистецтво О. Олесь вбачає шлях до самоусвідомлення в хаосі буття.

Ця ідея досягає своєї завершеності у драматичному етюді «Злотна нитка», присвяченому М. Лисенку. Смерть композитора надзвичайно вразила О. Олесю і відгукнулася в його серці поетичними рядками. Твір вперше виконувався на панахиді по композиторові. М. Лисенку, у творчості якого оприявлена психологія світовідчуття української нації, своє життя присвятив розвитку української культури, використовуючи мистецтво як зброю для боротьби за пробудження національної самосвідомості рідного народу. О. Олесь саме так сприйняв творчість композитора-модерніста, який намагався всіляко підкреслити своєрідність українського пісенного стилю і його значимість як елемента загальнолюдської музичної культури.

За формою «Злотна нитка» – це спроба наблизити слово до музики. У ритмі й тональності драматичного етюдів відчутна тенденція до стилізації під музику М. Лисенка. Крім музичності самого вірша автор вводить ще й музичний акомпанемент. Перемежуючи діалоги музикою, він намагається надати саме музиці головного драматизуючого значення. Відтак діалог персонажів не просто коментує музичний твір, як це спостерігаємо в драматичному етюді «Тихого вечора», а продовжує музику словом. Все життя композитора проходить суцільною музичною хвилиною – від «перших пісень, радісних, наївних» до «однієї пісні, одного гімну Великому Життю» [7, с. 89]. В окремих сценах О. Олесь свідомо не додає слів до цієї урочистої музики, бо музика говорить там виразніше за слова. Життя людини-творця – це музика, переконаний автор. У ритм музиці письменник чує слово як частину світового ритму, як ноту «музики Божої», як відлуння небесної гармонії, яка втілилась в організм нації – маленькій частинці буття.

Три Парки, заворожені музикою генія, не можуть зважитися перерізати нитку життя, хочуть затримати «неминуче» хоч «на півхвилини». Та невблаганний час перемагає й знищує матерію. Музика перетворюється у похоронний марш. Заклучна пісня Дівчинки в білому символізує вічність життя душі М. Лисенка. Нитка життя перерізана, але снується далі золота нитка творчості Лисенка – вічно живого творчого духу.

Символізація у «Злотній нитці» відбувається на всіх рівнях драматичного дійства, починаючи від дійових осіб, які не діють, а лише як втілення певних символів буття почергово змінюють один одного на сцені. Жінка в чорному і Дівчинка в білому – це втілення народної жалоби і народної пам'яті або й надії, вони проходять перед зором читача (глядача). Жінка в чорному – персонаж вагомий, конкретний, тяжка печаль і скорбота за втраченим. Натомість Дівчинка в білому навіть не зазначена у переліку дійових осіб. Вона, нематеріальна істота, раптом з'являється нізвідки. Позатим, складається враження, що вона весь час перебувала на сцені – можливо, в музиці, ясних, прозорих звуках. О.

Олесь подає в ремарках коментар до цих звуків: «І ллється вона десь далеко-далеко, наче в других світах, і розказує про свого творця. І вся вона легка і чиста, як голубка біла в синім небі» [8, с. 91]. Вона просто існує. І це існування є ознакою присутності Бога в душі людини-творця.

Проблема твору складна і неоднозначна. Автор виходить поза межі конкретного призначення драми (виконання на панахиді), охоплює цілий комплекс істотних для символізму проблем. Тут втілилися і попередні його художні пошуки, і філософські роздуми над розгадкою таємниці життя. У «Злотній нитці» бачимо суто естетичний синтез його думок, які переростають слово й переливаються в музику. Проблеми тимчасовості людського життя, стосунків генія з народом, проблеми народної пам'яті, цінності скарбів народної душі й інші утворюють динамічне протиставлення думок, суджень, звуків, почуттів, настроїв, які надають ритму і характерного забарвлення драматичної дії.

У творчості Олександра Олеся органічно поєдналися найновіші віяння світової та української драматургії. Яків Мамонтов, драматург і теоретик драматичного мистецтва, оглядаючись на історію українського театру вважав, що «серед українських драматургів 20-го століття О. Олесь є єдиний чистий символіст, що засвоїв літературний метод західноєвропейських письменників-символістів» [9, с. 192]. Власне, культ музики, «омузичнення» інших видів мистецтва, які є характерними ознаками символізму, яскраво представлені у наведених прикладах. Музика у драматургії О. Олеся виконує образотворчу функцію, є формотворчим чинником, важливим композиційним елементом.

Розглянута в цій статті проблема синтезу драми і музики, що наглядно втілено в образах і сюжетах, засвідчує той глибинний смисл буття, якого в той час дошукувалась і над яким замислювалась західноєвропейська теоретична думка. В драматичних етюдах О. Олеся «Тихого вечора» і «Злотна нитка» - розглянутих тут творах – крім загальних рис, притаманних початкам символізму, спостережена чітка, а іноді й переважаюча риса історіософічної, романтичної тенденції. Однак, Олесеві сценічні характери та образи не вдаються до традиційних прийомів реалістичного ілюстрування, а мають на меті пробудити у глядача глибинне саморозуміння. Також для передачі того, що «не передається», що не адекватне зовнішньому слову, і що мало б дати відчутти глядачу глибинний зміст дійсності, у п'єсах О. Олеся було введено ряд прийомів: недомовок, натяків, музичних акордів, надано більшого значення монологам тощо. Символістський тип художнього мислення драматурга тут більш ніж очевидний.

Література

1. Рисак О. Найперше – музика у слові: Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. / О. Рисак. – Луцьк: Вежа, 1999. – 402 с.

2. Малютіна Н. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ століття: аспекти родо-жанрової динаміки / Н. Малютіна. – Одеса: Астропринт, 2006. - 352 с.
3. Олесь Олександр. Тихого вечора // Олесь Олександр. Твори: В 2-х т. / Упор., авт. передм. та прим. Р. Радишевського. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1990. – С. 92-100.
4. Там само.
5. Там само.
6. Там само.
7. Олесь Олександр. Золота нитка // Олесь Олександр. Твори: В 2-х т. / Упор., авт. передм. та прим. Р. Радишевського. – Т. 2. – К.: Дніпро, 1990. – С. 87-91.
8. Там само.
9. Мамонтов Я. Українська драматургія передреволюційної доби (1900 – 1917) / Я. Мамонтов // Червоний шлях. – 1926. - № 11-12. – С. 182-205.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 21.12.2018 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Аркушиним Г.Л.*

MUSICALITY AS ELEMENT OF DRAMATURGIC THOUGHT OF OLEKSANDR OLES

H. V. Oleksiuk

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University; Chair of Dramatic and
Choreographic Art of Educational and Scientific Institute of Arts;
76018, Ivano-Frankivsk, Academician Sakharov Str., 34-a;
tel. +380 (342) 52-34-29*

It was investigated functionality of music elements in Oleksandr Oles's dramatical pieces. By the example of dramatic etudes of "Quiet Evening" and "Golden Thread" author, it is proved that musicality is a necessary ingredient of artistic (dramatic) thought of the writer, and the whole range of music elements contribute to indepth characteristics of heroes images, the development of the action and the conflict.

Key words: *musicality, dramatic action, dialogueness, plot, character, O. Oles, dramatic etudes.*